

УДК 343. 211.5

Габуда Андрій Степанович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного, цивільного права
та процесу факультету громадської безпеки та соціальної роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРИМУШЕННЯ У СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 3 СТ. 342 КК УКРАЇНИ

Розкривається зміст поняття «примушення» у складі злочину, передбаченого ст. 342 КК і з метою дотримання принципу єдності термінології пропонується цей термін замінити.

Ключові слова: опір, примушення, потерпілий, фізичний або психічний вплив, явно незаконні дії.

Постановка проблеми. Крім основного складу, ст. 342 КК України у ч. 3 передбачає відповідальність за опір при обтяжуючих обставинах. Такими закон визнає опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, поєднаний з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Проте, у науковій літературі висловлюються різні підходи щодо розкриття змісту терміну «примушення». Неоднозначне трактування наведеного способу вчинення кваліфікованого складу опору призводить не тільки до неоднакового його розуміння науковцями, а й створює перешкоди для правильної кваліфікації цього злочину у правозастосовчій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за опір особам, наділеним владними повноваженнями та примушення цих осіб до виконання явно незаконних дій досліджувалися вітчизняними науковцями, зокрема, І. М. Бажановим, І. І. Давидович, П. С. Єлізаровим, І. М. Заляловою, В. О. Навроцьким, В. І. Осадчим, В. В. Сташисом, С. С. Яценком, а також зарубіжними представниками юридичної науки: М. П. Журавльовим, В. Д. Меньшагінім, А. А. Піонтковським, Г. Ф. Поленовим, Є. А. Сухаревим, А. Н. Трайніним, Н. І. Трофімовим, В. М. Чхквадзе. Однак, саме поняття «примушення» у вітчизняній науці кримінального права залишається малодослідженим. Крім того, єдиного розуміння цього терміну не вироблено.

Крім того, слід зауважити, що у юридичній науці склад опору досліджувався в основному шляхом аналізу його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Зміст поняття «примушення» у складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, залишився поза увагою вчених. Не піднімалось це питання і на рівні понятійного апарату Особливої частини КК,

адже в інших статтях законодавець описує аналогічний спосіб вчинення злочинів за допомогою терміну «примушування».

Постановка завдання. Враховуючи, що правильне розуміння та однакове застосування терміну «примушення» є актуальним не тільки для теорії, а й практики застосування положень ст. 342 КК України то у цій праці буде зроблено спробу розв'язати його, внести пропозиції, виходячи з власного бачення існуючої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «примушення» активно обговорювався вченими Радянського Союзу і лише фрагментарно увага йому була приділена вітчизняними науковцями. Так, В. Д. Меньшагін [8, с. 25], Г. Ф. Поленов [9, с. 30] зазначали, що під примушенням слід розуміти насильницький вплив на особу. Цей насильницький вплив може бути як фізичним, так і психічним.

Є.А. Сухарев вважав, що примушення представляє собою насильницький вплив на потерпілого з метою заставити останнього порушити покладені на нього обов'язки [10, с. 362].

Примусити працівника до виконання явно незаконних дій, як наголошував М. П. Журавльов, означає заставити його зрадити своєму службовому або громадському обов'язку [7, с. 10].

Власне бачення з цього приводу було у П. С. Єлізарова. Він зауважив, що «спеціальним видом або, точніше, різновидом опору працівнику міліції або народному дружиннику, поєднаному з насильством або погрозою застосування насильства, є примушення вказаних осіб шляхом насильства або погрози застосування насильства до виконання явно незаконних дій» [6, с. 49-50]. Однак ці поняття не слід ототожнювати. Опір і примушення утворюють цілком різні за своїм змістом та характером дії, які відрізняються власною спрямованістю. Зокрема, якщо опір спрямовується на те, щоб перешкодити виконанню обов'язків потерпілим, то примушення вчиняється винним з метою нав'язати йому свою волю, заставити, примусити його вчинити дії, які суперечать нормативним приписам.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що поняття опору та примушення слід розрізняти як різні прояви злочинної поведінки. Інакше в законі не було б потреби поряд з опором акцентувати увагу й на примушенні [3, с. 135].

Розглядаючи опір як форму впливу на працівника правоохоронного органу, І. М. Залялова пише: «...вчинення опору шляхом примушування є однією з форм втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Це поняття досить тісно співвідноситься з поняттям «опору». Але на відміну від останнього примушування – це не протидія потерпілому у виконанні ним службових чи громадських обов'язків, а вимагання виконання явно незаконних дій [3, с. 78-79].

Разом із вірними висловлюваннями, науковець допускає судження, які містять протиріччя та неточності. Вказуючи спочатку на такий спосіб опору, як примушування, автор потім схиляється до думки, що ці поняття потрібно розрізняти. Уточнюючи таку позицію, необхідно звернутися до формулювання, яке міститься у законі. У ч. 3 ст. 342 КК законодавець встановив відповідальність за опір, поєднаний з примушенням представника влади, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування або військовослужбовця шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій. У цьому діянні відмічається присутність двох самостійних категорій – опору та примушення. З цього випливає, що крім фізичної протидії виконанню потерпілим своїх обов'язків винний заставляє його ще й вчинити явно незаконні дії. Тобто спершу обов'язково вчиняється опір, а на додаток до нього

чиниться примушення. З цього випливає, що примушення не може виступати способом вчинення опору.

Погляди І.М. Залялової щодо того, що, на відміну від опору, примушення – це не протидія, а вимагання виконання явно незаконних дій, можна підтримати тільки у тому разі, якщо примушення розглядати самостійно, тобто ізольовано від опору. Але ж конструкція ч. 3 ст. 342 КК дає можливість зрозуміти, що примушення буде кримінально караним діянням тільки тоді, коли воно вчинятиметься у поєднанні з опором. З цього випливає, що названі поняття при дослідженні цієї кримінально-правової норми необхідно розглядати у їх сукупності.

З цього питання має своє бачення С. С. Яценко. Він вважає, що примушення може виражатися також у нав'язуванні винним своєї волі [5, с. 4]. Заперечувати думку вченого немає підстав, адже лексичне значення терміну «нав'язувати» означає змушувати когонебудь приймати, робити що-небудь усупереч бажанню [1, с. 554]. Тому даний спосіб заставити представника влади, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування або військовослужбовця вчинити дії, які суперечать інтересам служби, слід визнати різновидом примушення.

Для всебічного дослідження даного поняття доцільно також звернутися до його логіко-граматичного тлумачення, згідно з яким примушення означає вимагати в когонебудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання чи домагатися чого-небудь, застосовуючи силу [1 с. 940]. Подібну думку висловлює В. Дубинець, який вважає, що примушення характеризується впливом на іншу особу з метою домогтися належної поведінки у формі дії чи бездіяльності, причому цей вплив може здійснюватися способом тиску на волю (через свідомість) або через вплив на фізичну сторону особи [2, с. 92].

Таким чином, під примушенням необхідно розуміти активний фізичний або психічний насильницький вплив на представника влади, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця з метою заставити їх порушити покладені на них обов'язки і спонукати потерпілих, всупереч їх бажанню, виконати явно незаконні вимоги.

Примушення представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця до виконання законних дій не утворює складу злочину, що розглядається. Це пояснюється тим, що у подібних випадках не може бути й мови про властиве примушенню порушення правомірної діяльності органів влади та об'єднань громадян, а також нормальної діяльності самого потерпілого. За таких умов примушення слід розглядати як самоправство або насильство над особою.

Крім того, Кримінальний кодекс України містить ряд норм, диспозиції яких вказують на такий спосіб вчинення злочину, як примушення, а саме: ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 143, ч. 1 ст. 154, ст. 174, ст. 228, ч. 1 ст. 258-1, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 303, ч. 1 ст. 355, ст. 373, ст. 386, ч. 1 ст. 404.

Хоч всі наведені злочини посягають на різного роду охоронювані кримінальним законом об'єкти, а незаконні вимоги пред'являються потерпілим, що мають різний статус та положення у суспільстві, всіх їх об'єднує те, що вчиняються вони одним і тим же способом, який проявляється у формі примушення потерпілого до вчинення певних дій чи іншої, вигідної для винного поведінки. Такою ознакою об'єктивної сторони наділений і склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 342 КК. Однак, на відміну від зазначених посягань, це діяння вчиняється лише щодо вказаних у законі осіб і полягає в опорі, поєднаному з примушенням потерпілих шляхом насильства або погрози застосування такого насильства

до виконання явно незаконних дій. Тобто злочин, що охоплюється ч. 3 ст. 342, характеризується наявністю двох обов'язкових його складових – опору і примушення, тоді як інші вказані кримінально карані дії утворює лише примушування.

Необхідно вказати, що застосування терміну, яким законодавець описує спосіб вчинення злочинів, які співставляються, викликають певні труднощі у суб'єктів правозастосування, оскільки у ч. 3 ст. 342 КК таким терміном є «примушення», а у всіх інших, вищенаведених складах – «примушування». Проте, згідно з тлумачним словником сучасної української мови, ці обидва слова наповнені одним і тим же змістом: і примушення, і примушування означає вимагати в кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання чи домагатися чого-небудь, застосовуючи силу [1, с. 940].

Висновки. З наведеного випливає, що така вимога до понятійного апарату Особливої частини КК, як єдність термінології законодавцем не дотримана. Тому для досягнення чіткості та зрозумілості термінологічного апарату необхідно на позначення одного і того ж поняття вживати однакові терміни. Виходячи з цього, враховуючи, що у всіх проаналізованих статтях Особливої частини КК, за винятком ст. 342, вживається поняття «примушування», то для того, щоб використання термінів у цій частині було послідовним, термін «примушення» у вказаній нормі слід замінити терміном «примушування».

Враховуючи положення закону, випливає, що вказівка, яка міститься у ч. 3 ст. 342 КК про відповідальність за опір особам, наділеним владними повноваженнями, поєднаний з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, не можна розуміти розширено. Тобто не тільки в сенсі примушення до виконання явно незаконних дій, але й до явно незаконної бездіяльності. Проте у реальній діяльності, примушення можливе не лише до виконання явно незаконних дій, а й до утримання від виконання потерпілим своїх обов'язків. З огляду на вказане законодавча конструкція «примушення до виконання явно незаконних дій» потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Дубинець В. Визначення видів примусу до вживання наркотиків / В. Дубинець // Право України. – 2006. – № 8. – С. 91–95.
3. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника право охоронного органу: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / З. Ірина Миколаївна. – Д., 2006. – 186 с.
4. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності [монографія] / В. І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.
5. Яценко С. С. Уголовно-правовая охрана представителей власти и общественности (на материалах УССР): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. С. Яценко. – Киев, 1965. – 15 с.
6. Елизаров П. С. Ответственность за посягательство на жизнь, здоровье и достоинство работников милиции и народных дружинников / П. С. Елизаров. – К.: КВШ МВД СССР, 1973. – 80 с.
7. Журавлев М. П. Ответственность за посягательство на жизнь, здоровье и

- достоинство работников милиции и народных дружинников / [Журавлев М. П. и др.]; под ред. М. И. Якубовича. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1965. – 32 с.
8. Меньшагин В. Д. Преступления против порядка управления / В. Д. Меньшагин; [под ред. И. Т. Голякова]. – М.: Юриздат, 1945. – 56 с. – (Всес. ин-т юрид. наук НКЮ СССР. Б-ка нар. судьи и нар. заседателя.).
  9. Поленов Г.Ф. Уголовный закон на страже порядка управления / Г. Ф. Поленов. – Алма-Ата: Казахстан, 1981. – 60 с.
  10. Сухарев Е. Л. Ответственность за принуждение представителя власти или общественности / Е. Л. Сухарев // Сб. асп. работ по вопросам государства и права СвЮИ. – 1963. – Вып. 2. – С. 362–380.

Габуда А. С. Уголовно-правовой анализ принуждения в составе преступления, предусмотренного ч. 3 ст. 342 УК Украины

Раскрывается содержание понятия «принуждение» в составе преступления, предусмотренного ст. 342 УК и с целью соблюдения принципа единства терминологии предлагается этот термин заменить.

Ключевые слова: *сопротивление, принуждение, потерпевший, физическое или психическое воздействие, явно незаконные действия.*

Gabuda A. S. Criminal laws analysis of compulsion in composition a crime, foreseen by part 3 chapter 342 CC of Ukraine

Maintenance of concept «compulsion» opens up in composition a crime, envisaged century 342 CC and with the purpose of observance of principle of unity of terminology it is suggested to replace this term.

Key words: *resistance, compulsion, suffering, physical or psychical influence, obviously illegal actions.*

